

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертаційну працю

Вакалюк Іванни Володимирівни

«Функціонально-семантична категорія дієслівної квантитативності
в сучасній українській літературній мові»,

виконану на здобуття наукового ступеня

кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова

(Івано-Франківськ, 2019. 224 с.)

У людській свідомості мисленнева категорія кількості є невід'ємним елементом картини світу, водночас завдяки своїй універсальності вона завжди цікавила науковців різних галузей знань. Це пов'язано передусім з онтологічним сприйняттям кількості як однієї з ключових категорій реальності, що допомагає структурувати світ та об'єкти дійсності. У мові категорія кількості представлена широко та має вияви на різних мовних рівнях і репрезентована типологічно різними мовними одиницями. Цим зумовлені численні дослідження кількості як мовного явища. В українській мові квантитативність виражають іменні частини мови та дієслова. Хоч у лінгвоукраїністиці виконано численні студії, присвячені функціям та семантиці й структурі дієслова, проте досі дієслівна квантитативність не була предметом спеціального дослідження, зокрема й в аспекті категорійного статусу. Кількісні параметри дієслова вивчали переважно в контексті інших студій, передусім під час дослідження дієслівних родів дії, однак не було встановлено природи та граматичного змісту дієслівної кількості. Це зумовлює не лише напрям, а й актуальність дисертаційної праці І. Вакалюк .

З іншого боку, якщо зважити, що в сучасній лінгвістиці категорія є одним із визначальних дослідницьких об'єктів, то тема дисертації І. Вакалюк «Функціонально-семантична категорія дієслівної квантитативності в сучасній українській літературній мові», безперечно, актуальна та суголосна сучасним науково-пошуковим тенденціям, напрямкам української лінгвістики.

Дисертація має чітку та логічну структуру, складається зі вступу, трьох

розділів, висновків, списку використаних джерел та джерел ілюстративного матеріалу, а також додатків, у яких представлено основні положення виконаного дослідження у формі рисунків.

У вступі авторка окреслила засадничі параметри дисертаційної праці, визначила її проблематику, об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження, а саме: здійснити аналіз та узагальнити комплекс теоретичних питань, пов'язаних із вивченням функціонально-семантичної категорії дієслівної квантитативності, та кваліфікувати категорію дієслівної квантитативності за характерними ознаками; описово-аналітична частина роботи передбачає диференціацію квантитативних дієслів, засобів та способів вираження квантитативності і має на меті схарактеризувати всі типологічні різновиди дієслівних граем із кількісним значенням. Матеріал дослідження (близько п'яти тисяч одиниць) цілком забезпечує ґрунтовний аналіз об'єкта дослідження та досягнення його мети і завдань. Перелік публікацій та участь у науково-практичних конференціях засвідчують належний рівень апробації роботи, відповідність сучасним вимогам до пошукових праць на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук.

Перший розділ «Категорія дієслівної квантитативності як об'єкт функціонально-семантичного дослідження» має теоретичне спрямування. У ньому здійснено філософсько-лінгвістичний екскурс в опрацювання поняття квантитативності як мовного явища, у вивчення проблематики вираження кількості засобами різних частин мови. Авторка детально описала різноманітні підходи до вивчення функціонально-семантичної категорії дієслівної кількості та інтервалу в українській граматиці на підставі аналізу провідних теоретичних концепцій та лінгвістичних праць, присвячених цій тематиці. З огляду на вербоцентричність української граматики – оскільки дієслово є основним морфологічним класом у граматичній системі – у дисертаційній роботі вперше окремо проаналізовано категорію дієслівної квантитативності, визначено її статус та особливості: акціональну природу і

дієвість як динамічну властивість вербальної графеми, яка виявляє природу дієслівної квантитативності. На підставі концепції категорії темпоральності та її структурного компонента – інтервалу – встановлено принципи та способи виділення різновидів квантитативного значення дієслівних графем. Проаналізувавши способи вираження дієслівного значення, І. Вакалюк зробила висновок, що саме синтетичні форми є базовими в парадигмі кількісних дієслівних графем. Теоретичний розділ завершується окресленням структури функціонально-семантичної категорії дієслівної квантитативності на основі визначення дієслівних підкатегорій кратності та інтенсивності з описом методологічних підходів, використаних у роботі, зокрема описового методу, функціонально-семантичного та трансформаційного аналізу мовних одиниць і методики польового аналізу структури граматичної категорії.

У другому розділі «Підкатегорія кратності дії та засоби її вираження» ретельно проаналізовано кратність дії у структурі категорії інтервалу, її типи, способи та засоби вираження. Для виявлення системних відношень у межах категорії кратності авторка послідовно описала типи кратності як підкатегорії дієслівної квантитативності, зокрема такі її семантико-функціональні різновиди, як ітератив, семельфактив, мультиплікатив, дистрибутив. На основі детального аналізу дієслівних графем встановлено типологію структури інтервальної семантики кратності та її диференціацію на узагальнену і конкретизовану. У підрозділах докладно схарактеризовано особливості суфіксальних морфем зі значенням ітеративної семантики, семельфактива як різновиду кратної семантики, мультиплікатива і дистрибутива, а також екземпліфіковано та проаналізовано їхні синтаксичні засоби вираження.

Установлено, що базовим значенням кратності українського дієслова є ітератив, який виражає узагальнену семантику кратності. Ітеративність закладена у внутрішній структурі дієслова та експлікована його суфіксами, що слугує підставою виокремити протиставлення на морфемному рівні

ітеративних і неітеративних дієслів. Констатовано, що аналітико-синтаксичні засоби таке протиставлення нівелюють, оскільки конкретизатори можуть надавати ітеративного значення будь-яким діям: і кратним, і некротним. Спочатку ґрунтовно проаналізовано ітеративні конкретизатори, що підсилюють чи модифікують значення ітеративних предикатів та поділені за функціонально-семантичними різновидами на кількісні (на зразок *кілька разів*), часові (наприклад, *цілий день, під ранок*), просторові (наприклад, *усюди, по вулицях*). Іншу групу конкретизаторів становлять розділові сполучники, які прозоро членують дію на акти. Дієслова, що не мають ітеративних суфіксів, виявляють ітеративне значення в контексті, зокрема й за допомогою об'єктно-суб'єктного розгортання предиката.

Характеристику семельфактивів розпочато з визначення однократності, яку в лінгвістиці трактують по-різному; її окреслено як різновид членованої квантитативності дії, що морфологічно закладений у семантиці ітеративних дієслів дії (протиставлення за ознакою багато (актів дії) / один (акт дії)). Відзначено, що разовість аналітично може бути виражена будь-яким різновидом дієслів. Хоч синтетично семельфактивність представлена вузько спеціалізованим суфіксом *-ну- (-ону-)*, впадає в око скрупульозний аналіз семельфактивних дієслів, зокрема за семантичними підгрупами, серед яких виділено такі: підгрупа „конкретні дії та процеси” об'єднує грамами фізичної дії, мовленнєвої діяльності, на позначення оптичних та акустичних дій; підгрупа „стан людини та предметна діяльність” представлена дієсловами на позначення фізичного впливу чи емоційно-морального впливу; також виокремлено підгрупи „переміщення в просторі” та „зміни в природному середовищі”. Серед аналітико-синтаксичних засобів виокремлено семантично прозорі слова *раз, одного разу, якось раз, якось, одного дня* та ін. Дисертантка проілюструвала положення і висновки роботи вдало дібраними прикладами, виявила добрі фахові навички аналізу мовного матеріалу.

Мультиплікативні дієслова як показники багатократної дії визнано

продуктивним різновидом кратності та основою творення дистрибутивних дієслів. Установлено внутрішні взаємозв'язки в системі кратних граем. На відміну від ітератива та семельфактива, мультиплікативи утворені префіксальним способом. Докладно схарактеризовано префікси **по-, попо-, під-, від-, ви-, при-**. Очевидно, що продуктивність та частотність мультиплікативів зумовила розлогу характеристику їхніх різновидів, що враховує семантико-функціональні параметри дієслівної дії. Важливо, що дисертантка послідовно аналізує квантитативні дієслівні граеми за обраною схемою, що забезпечує єдність підходу до характеристики та дає загальну картину репрезентації модифікацій кратності в українській мові. На цьому тлі важливо дотримуватися єдиних підходів до диференціації аналітичних засобів вираження не тільки мультиплікативності, а й усіх різновидів кратності, та не накладати один різновид на інший. Загалом із цим завданням дисертантка впоралася успішно.

У роботі І. Вакалюк констатовано, що дистрибутивність як різновид кратності найбільше зорієнтована на синтаксис, оскільки саме суб'єктно-об'єктна розчленованість дії є основою формування дистрибутивної семантики. Типовими дистрибутивними префіксами визнано **пере-, роз-, об-, ви-, по-**. Серед конкретизаторів найуживанішими є конструкції із числівниками та займенниковими словами *усі, кожен*.

Третій розділ присвячено описові підкатегорії інтенсивності дії та засобам її вираження. Дисертантка визначила чотири різновиди інтенсивності дії: недостатню, достатню, помірну та надмірну. Способи і засоби реалізації інтенсивності дії досить різноманітні: префікси, суфікси, а також постфікси, а на синтаксичному рівні, крім конкретизаторів сили дії, і семантико-синтаксична структура речення. Специфікою дієслівної семантики нечленованої дії є контамінація з іншими інтервальними значеннями, зокрема з кратністю. Це зумовлено поліфункціональністю дієслівних префіксів, а також базовим статусом кратно-фазових значень у структурі дієслівної

грамеми. Префікс **недо-** визнано універсальним та спеціалізованим засобом вираження недостатності дії, він послідовно поєднується з дієсловами різних семантико-граматичних груп. Серед синтаксичних засобів виокремлено конкретизатори *ледь, ледве, небагато, злегка* та ін.

Морфологічні показники достатності дії різноманітні: до них належать спеціалізовані префікси **на-**, **ви-** і неспеціалізовані **об-**, **роз-**. Серед синтаксичних засобів вирізняють конкретизатори із семантикою повноти дії: у *всій красі, чимало, доволі*, а також *достатньо, цілком*. Значну кількість засобів вираження достатності дії визначає контекст та семантико-синтаксичні компоненти, що представляють предикативну ситуацію в реченні. Аналіз цих засобів вимагає не тільки фахових умінь, але й мовного чуття. Уважаємо, що семантико-синтаксичну структуру речення, яка передає через предикативний комплекс інтенсивність дії, дисертантка витлумачила кваліфіковано.

І. Вакалюк зазначила, що помірну інтенсивність дії забезпечують не тільки спеціалізовані префікси (**при-**, **під-**, **над-**), потрібно враховувати також контекст (с. 155). Серед конкретизаторів найуживанішими визнано слова *трохи, помалу, звільна*. Надмірна інтенсивність дії представлена семантично прозорими префіксами **пере-**, **роз-**, **об-** та подвійними дистрибутивними префіксами із компонентом **по-** (**пона-**, **попере-** та ін.). Конкретизатори надмірності дії є чи не найрізноманітнішими за різновидами та складом: від адвербіальних інтенсифікаторів *вперто, страшно, люто, вкрай, безмірно* до описових форм *мов у калейдоскопі, що й душі не чує* та под.

У висновках узагальнено зміст та основні положення виконаної дисертаційної праці. Вони засвідчують, що всі завдання виконано, мети досягнуто. На підставі детального аналізу дослідження І. Вакалюк можемо стверджувати, що функціонально-семантичну категорію дієслівної квантитативності досліджено глибоко та всебічно.

Відзначаючи ґрунтовність та самостійність проведеного дослідження, важливість зроблених узагальнень і висновків, хочемо висловити й деякі

міркування та зауваження, що виникли під час прочитання тексту дисертації та автореферату.

1. Загалом структура роботи є чіткою і послідовною, проте в підрозділі 2.4.1 «Особливості ітеративної семантики суфіксальних морфем» можна було б поділити ітеративні дієслова на підгрупи (як в інших підрозділах), що поліпшило б їх сприйняття.

2. Семантико-функціональні підгрупи квантитативних дієслів дають розуміння глибинної семантичної структури дієслівних граем, їх виокремлення вважаємо цілком обґрунтованим. Проте варто було б чіткіше визначити критерії, за якими сформовано функціонально-семантичні підгрупи цих дієслів.

3. Дієслова зі значенням інтенсивності поділено на чотири різновиди: недостатності, достатності, помірності та надмірності. Водночас указано, що часто на реалізацію семантики інтенсивності впливає контекст, конкретизатори, семантика основи дієслова. З огляду на це, можливо, варто було б спробувати встановити ступені градації інтенсивності і в межах зазначених підгруп.

4. Дисертацію написано гарною українською літературною мовою, але трапляються деякі недогляди (ужито *окремі одиниці типу* (с. 184) замість *деякі одиниці на зразок*; в цьому випадку (с. 108) замість *у цьому разі*; *складають* (с. 162) замість *становлять*); не завжди дотримано чергування прийменників *в і у*.

Висловлені нами зауваження й рекомендації до тексту обговорюваної дисертаційної роботи не знижують її загальної високої оцінки, вони стосуються часткових положень і мають переважно рекомендаційний характер.

Дисертація «Функціонально-семантична категорія дієслівної квантитативності в сучасній українській літературній мові» є цікавим ґрунтовним дослідженням важливої й актуальної проблеми і відповідає

вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 року, зі змінами, унесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 року та № 1159 від 30.12.2015 року, а її авторка Вакалюк Іванна Володимирівна цілком заслуговує присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент –
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри історії та культури
української мови Чернівецького
національного університету
імені Юрія Федьковича

Н. М. Попович

